

Редистрибуција, глобалне неравнотеже и финансијска и економска криза

Др. Екхард Хајн

Професор Берлинског економског и правног факултета

Велика криза која је тренутно у току највећа је од времена Велике депресије 30-тих година. Први симптоми појавили су се још у **лето 2007.** са кризом некретнина у САД, све је постало много озбиљније после пропасти „Леман Брадерс“ банке септембра 2008, да би од лета 2010. били сведоци нове фазе – кризе евро-зоне. Криза је довела до великог пада бруто друштвеног производа у 2009. години. А излазак из ње тече јако споро и питање је када ће коначно проћи. Тренутно је ризик од дефлаторне стагнације још увек јако велики.

Криза се не може схватити ако се не узму у обзир кретања у светској економији започета продором неолиберализма на светску сцену. Ту се намећу **три главна узрока**:

1. Недовољна регулација финансијских тржишта
2. Све већи раст неједнакости у примањима
3. Раст неравнотежа на регионалним и на светском нивоу

Политика неолиберализма биће упамћена по неколико основних принципа који су примењивани свуда где је она била на делу. Ради се о дерегулацији тржишта рада, смањењу државне интервенције у тржишну економију, све мањој улози државе у управљању тражњом, расту прихода од профита и менаџерских плата (на уштрб радничких примања), дерегулацији и либерализацији националних и међународних финансијских тржишта.

1. Велика прерасподела дохотка од почетка 80-тих

Свуда у свету били смо сведоци прерасподеле дохотка која је ишла на штету радничких плата, а у прилог приходима од капитала. Ако се анализирају просечне вредности присутне у три трговинска циклуса (од почетка 80-тих до 2008.) видеће се да је **удео радничких примања у бруто друштвеном производу** (са изузетком Португалије) **свуда знатно пао**: у Аустрији и Ирској је тај пад био највећи (више од 10%), у Француској, Грчкој, Јапану и Шпанији био је нешто нижи, (више од 5%), док се у земљама као што су Белгија, Немачка, Италија, Холандија, Шведска, Велика Британија и САД био најмањи (испод 5%).

А. Функционална прерасподела дохотка

Неолиберализам и финансијализација светске економије деловали су негативно на радничка примања на три начина:

1. Сама **структура економије је промењена у корист високо профитабилних финансијских корпорација**, а на штету нефинансијског и јавног сектора у коме су профити нижи или непостојећи.

2. Дошло је до великог **раста менаџерских плата, трошкова за камате и дивиденди** на рачун радничких плата.

3. **Преговарачка моћ синдиката и радништва у целини је опала** под ударцима неолибералне вредносне оријентације акционара и краткотрајних менаџерских визија развоја.

Б. Прерасподела прихода на личном нивоу

Ова прерасподела ишла је у складу с претходном. Познати Цинијев коефицијент неједнакости показује да је (са изузетком Француске и Холандије) у највећем броју земаља регистрован њен раст. Негде је он био јако велики, посебно у Немачкој, Италији, Јапану, Португалији и САД где је просечно порастао за 15 или више процената. Иако су пореске и социјалне политике утицале да се неједнакости делимично умање, истраживања показују да на дужи рок оне ипак нису успеле да зауставе споро али неумољиво ширење социјалног јаза при чему је **мањи део друштва постајао све богатији, а већи све сиромашнији**. Тако је у САД и Великој Британији (колевама неолиберализма) већ од почетка 80-тих, за време владавине Р. Регана и М. Тачер, било могуће уочити повећање учешћа у националном дохотку групације са највећим примањима. Оно је достигло нивое незабележене од 20-тих (у САД) и од 30-тих (у Британији) година прошлог века. У другим земљама је оно било мање и никада није достигло нивое из времена пре Другог светског рата.

До овога је дошло пре свега због раста прихода од бизниса, својине (камата, дивиденди и сл.) и примања (менаџерских плата и пензија, бонуса и др.) најбогатијег 0,1 % становништва. Када се помисли да је статистика плате овог слоја (иронично названог „богатим радништвом“) урачунавала у део који у бруто друштвеном дохотку отпада на раднике, јасно је колико је тек био стварни пад удела „обичних“ радника!

В. Прерасподела и глобалне/регионалне неравнотеже

Важно је уочити да су се у епохи превласти финасијског капитала, у светској (а посебно у економији евро-зоне) јасно оцртала два главна модела капиталистичког развоја који су у суштини комплементарни и заједнички доприносе постојећој буџетској неравнотежи. На једној страни имамо

а) модел развоја ослоњен на повећање потрошње која је резултат задуживања, а на другој

б) меркантилистички модел ослоњен на раст извоза.

У првом случају производња се првенствено ослања на кредитима увећану домаћу тражњу као што је био случај у Грчкој, Ирској, Шпанији, Великој Британији и САД. Ради се о приватној потрошњи која је у условима либерализације финансијских тржишта и лабавих критеријума утврђивања кредитне способности знатно порасла узрокујући значајни раст БДП-а и личних богатстава, али и цена некретнина, приватних дуговања и удела тих дуговања у БДП-у. Негативном домаћем финасијском билансу у неким земљама је допринео и јавни сектор, посебно у Грчкој, Великој Британији и САД. С обзиром да су ту укупни домаћи издаци премашили национални доходак, земље које су се развијале по овом моделу развоја створиле су значајне буџетске дефиците и често биле принуђене да прибегавају иностраним позајмицама. С друге стране, оне су – посебно у времену од 2000 до

2008. биле главни генератор тражње на светском нивоу, па самим тим и покретач свеукупног развоја.

Због свега реченог дошло је до повећања цене рада по јединици производа у земљама евро-зоне и до раста евра, што је за последицу имало пад конкурентности домаћих произвођача. Истовремено је дошло и до стварања великих спољнотрговинских дефицита.

У другом случају ради се пре свега о ослањању на инострану тражњу као што је био случај са Аустријом, Белгијом, Кином, Немачком, Јапаном, Шведском и Холандијом. Њих све одликује суфицит у спољнотрговинском пословању и одсуство буџетских дефицита. Ту су приватна потрошња и домаћа тражња генерално биле или умерене (као у Аустрији, Белгији, Шведској и Холандији) или слабе (као у Немачкој и Јапану). То је – поред ниске цене рада по јединици производа, ниске стопе инфлације и, понегде, као у случају Јапана, девалвације сопствене валуте – довело до великих спољнотрговинских суфицита.

После свега види се да су земље које су свој развој засновале на унутрашњем задуживању омогућиле су велики раст тражње и тако омогућиле успон оних које су се уздигле захваљујући извозу. Мада је БДП у првим растао по стопи која је била виша од оних у другим.

Равнотежа створена комплементарним деловањем ова два модела била је, међутим, крајње **крхка**. Модел ослоњен на задуживање зависио је од добре воље и могућности домаћинстава да троше на кредит, али и од добре воље земаља са суфицитом да финасирају њихове буџетске дефиците. С друге стране, модел ослоњен на извоз зависио је од добре воље и способности оних других да се задужују – њихов раст је пресудно зависио од раста светске тражње и тржишта на која су извозили. Зато је крах на тржишту некретнина у САД утицао и на њих. Тржишта на којима су те земље пословале, у кризи су се су се урушила, дошло је до великог смањења тражње. Поред тога – с обзиром на велике ризике – на таква тржишта се више није могао извозити ни капитал. Отуда смо били сведоци да је у 2009. до већег пада БДП-а дошло у тим земљама (Јапану -5,2%, Немачкој -5% и сл.) него у САД (- 2,4%). С друге стране, утицај кризе на земље ослоњене на задуживање био је доста неравномеран: на једној страни биле су САД које су штампањем долара могле да последице те кризе у одређеној мери ублаже, на другој на пр. Грчку чија је криза прерасла у буџетску и допринела кризи читаве евро-зоне.

Г. За кејнсијански Њу Дил: за опоравак ослоњен на раст плата

Овде ћемо се ослонити на теорију професора Кејнса, човека који је најзаслужнији за превазилажење Велике економске кризе 30-тих година прошлог века и уобличавање идеје „државе благостања“. Његова теорија, међутим, остала би само у сфери идеја да није било политичара који су за њу имали слуха и снаге да је примене у пракси. Пре свега председника Рузвелта са његовим „Њу Дилом“ – у оно време револуционарним програмом опоравка америчке привреде.

Чињеница је да развијене земље не могу изаћи из кризе користећи неки од поменута два модела. Оне морају да избегну како приватно задуживање, тако и спољнотрговинске суфиците који нису резултат раста продуктивности у мање развијеним привредама. Стога се **свака средњорочна и дугорочна стратегија опоравка мора заснивати на расту плата!** Плате морају пратити (потенцијални)

раст производње, при чему треба избећи опасности инфлаторних процеса. Раст плата повратно ће деловати на додатни раст продуктивности јер ће се фирме (тежећи смањењу трошкова везаних за рад) трудити да убрзано уводе иновације. Оваква стратегија допринеће превазилажењу тешкоћа везаних за изузетно спор раст продуктивност које су одликовале епоху неолиберализма и хегемоније финансијског капитала.

Стратегија опоравка ослањањем на раст плата захтева да хватање у коштац са три главна урока који су у епохи неолиберализма довели до смањења удела радничких плата. Мора се:

1. **ојачати преговарачка позиција синдиката**
2. **утицати на смањење плата менаџера и прихода од дивиденди**
3. **ојачати производни на рачун финансијског сектора привреде.**

Међутим, поред сузбијања функционалних неједнакости, мора се водити рачуна и о смањењу разлика у личним примањима. Мора се зауставити тенденција ширења јаза између плата у чему прогресивно опорезивање и јачање система социјалног осигурања играју велику улогу.

Нови кензијански „Њу Дил“ ослањао би се на следећа три стуба:

1. Ефикасно регулисање финансијских тржишта. Морале би се увести мере које би финансијски сектор оријентисале на улагање у реалну економију. Ово подразумева:

А. Мере које би допринеле транспарентности финансијских операција и спречиле неморалност и превару. Ту би спадале и мере стандардизације и надзора над свим финансијским „производима“ - на националном и међународном нивоу. Пошто је делатност оцењивања рејтинга од значаја за читаво друштво приватне агенције за рејтинг морале би бити замењене државним. Банкарски сектор би морао да се диверзификује. Јавне и кооперативне банке које дају кредите домаћинствима и малим предузећима морале би бити ојачане како би биле у стању да се носе са приватним банкама. Финансијске институције које су од значаја за систем морале би – ради очувања општег добра - да пређу у јавну својину.

Б. Нову регулативу која би економске актере у финансијском и нефинансијском сектору охрабривала да своје активности усмеравају ка дугорочном расту уместо ка краткорочним профитима. У предузећима би морала да се повећа улога саодлучивања како би сем менаџера у доношењу одлука учествовали и други заинтересовани актери. На тај начин би се уклонио краткорочни приступ планирању и ојачала тенденција улагања у дугорочне пројекте, усмерене на повећање продуктивности и развој нових производа. При чему би банке биле обавезне да крајње савесно проверавају пројекте појединача и фирми којима дају кредите и редовно надгледају испуњење њихових обавеза.

В. Доношење мера које би деловале у правцу стабилизације система, као што су обавезне резерве и сл. Требало би свакако увести и порез на финансијске трансакције.

Поред тога што би стабилизовале финансијски сектор и преусмериле га у правцу финансирања реалне економије, ове мере би утицале и на прераспodelу и тако допринеле расту укупне тражње. Прво тако што би смањењем финансијског сектора и променом секторске структуре привреде био повећан део намењен платама радника у

реалној економији. Затим тако што би се смањењем менаџерских плата и прихода од дивиденди смањили трошкови који оптерећују цену производа – чиме би се опет утицало на раст радничких примања. И коначно тако што би оријентација руководстава фирми на дугорочан развој повећала преговарачку моћ синдиката и радника у целини и сузбила захтеве за неограниченим повећањем профита.

2. Стављање тежишта макроекономске политике на домаћу тражњу, посебно у земљама које имају спољнотрговинске суфиците. Ово ће бити у супротности са теоријом и праксом „Новог консензуса“ којим је успостављена тридесетогодишња хегемонија погубне неолибералне политике.

А. Централне банке морају – ради смањења додатних трошкова производње и умањења негативних последица тога по предузећа и раднике - ићи на успостављање ниских каматних стопа. Оне би требало да буду „благо позитивне“ и испод стопе раста продуктивности, чиме би се поред поменутог смањења трошкова предузећа повећао удео радничких плата и очували реални приходи пензионера. То би позитивно утицало на стимулисање тражње.

Централне банке би, пред тога, морале бити последње прибежиште (кредитор) у периодима криза ликвидности и учествовати у регулисању и надзору над финансијским тржиштима.

Б. Пореска политика мора доприносити стабилизацији, пуној запослености и равномернијој расподели прихода. Опоравак заснован на расту примања биће потпомогнут прогресивним опорезивањем прихода, покретне и непокретне имовине и наследства. У случају постојања финансијских вишкова у приватном сектору – ради одржања високог нивоа тражње и високе стопе запослености – било би дозвољено прибегавати средњорочним и дугорочним буџетским дефицитима – тиме би се јачала тражња, а у земљама са спољнотрговинским суфицитом то би допринело постизању равнотеже на регионалном и светском нивоу.

В. Политика плата морала би да се води одговорно како би се инфлација задржала на пројектованој стопи. Ако би се захтеви предузећа, пензионера и владе одржавали на сталном нивоу, плате би могле да расту у оквиру раста продуктивности и програмиране инфлације, али и више уколико би се ти захтеви смањили. Ти оквири би могли и да се прекораче у земљама које имају буџетске суфиците. Битно је, међутим, да су постојање јаких синдикалних и послодавчких организација, и делотворни социјални дијалог неопходни услови да би се обезбедио раст плата уз држање инфлације под контролом.

3. Координирање светске (и европске) макроекономске политике и нови светски финансијски поредак. Усклађивањем на међународном нивоу мора се обезбедити да стратегије засноване на расту извоза, које са собом повлаче притиске на синдикате како би ради повећања конкурентности умерили своје захтеве у погледу висине плата – више не буду оствариве. На нивоу ЕУ, Европска централна банка мора утицати на успостављање режима ниских камата, док би на нивоу ЕУ политику дерегулације/флексибилизације тржишта рада и сужавања система социјалног осигурања морала заменити политика усмерена на реорганизују тржишта рада, стабилизацију и јачање синдиката и послодавачких организација и увођење јединственог закона о минималној плати. Пакт о стабилности и расту мора бити замењен процесом усклађивања националних пореских политика. На светском нивоу

морало би се ићи на стварање кооперативног светског финансијског поретка са системом фиксних, али променљивих курсева, узајамним обавезама везаним за решење проблема буџетских дефицита и суфицита и регулацијом кретањем капитала на међународном нивоу. Требало би узети у обзир и могућност стварања Светске клириншке уније која би се регулисала питања међусобног плаћања – идеју коју је Кејнс поменуо још давне 1942.